

SZERZŐINK

- Béaur, Gérard (1949) történész
(Centre de Recherches Historiques EHESS)
gerard.beaur@ehess.fr
- Bokor Zsuzsa (1977) Ph.D. hallgató
(ELTE BTK Atelier Magyar–Francia Társadalomtudományi Központ)
zsbokor@yahoo.com
- Csíki Tamás (1968) történész
(Miskolci Egyetem, BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék)
bolcsiki@uni-miskolc.hu
- Majtényi György (1974) történész–levéltáros
(Magyar Országos Levéltár)
majtenyi@natarch.hu
- Schlumbohm, Jürgen (1942) történész
(Max-Planck-Institut für Geschichte – Göttingen)
schlumbohm@mpi-g.gwdg.de
- Havadi Gergő (1976) szociológus Ph.D. hallgató (ELTE TáTK)
havadigergo@freemail.hu
- Horváth Gergely Krisztián (1974) szociológus
(ELTE TáTK Történeti Szociológiai Tanszék)
hktm@ludens.elte.hu
- Horváth Zita (1970) történész
(Miskolci Egyetem, BTK, Magyar Középkori, Korajútkori és a Történelem
Segédtudományai Tanszék)
hozit@freemail.hu
- Kiss Zsuzsanna (1980) szociológus (ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti
Doktori Program)
macorkis@ludens.elte.hu
- Szekeres András (1972) történész Ph.D. hallgató
(ELTE BTK Atelier Magyar–Francia Társadalomtudományi Központ)
szekeres.a@freemail.hu
- Takács Erzsébet (1974) történész–szociológus Ph.D. hallgató (ELTE BTK – ELTE TáTK)
gomul@freemail.hu
- Vári András (1953) társadalomtörténész
(Miskolci Egyetem, BTK Egyetememes Történeti Tanszék)
var@ella.hu

CONTENTS

STUDIES

Takács, Erzsébet	The story of a debate: the relationship between historians and sociologists in fin de siècle France	5
Majtényi, György:	The power of interpretation and the interpretation of power. On the conceptual language of post-1945 social history	37

RURAL SOCIETIES

	„...my profession is the agriculture” An autobiography of Mihály Kerék	53
Gérard Béaur– Jürgen Schlumbohm	The problems of the rural societies in the German–French historiography	76
Vári, András	An English game on the Hungarian turf – the pre-history of the Hungarian Economic Society	99
Horváth, Zita	The situation of the peasantry of Zala County in the 18 th century in the light of the sources of the socage-settlement	132
Horváth, Gergely Krisztián	Social and economic hierarchy in the dical tax system based on the tax rate plan of Moson County (1838)	160
Molnár, Ágnes	Adaptive bourgeois transformation: a possible avenue of the transformation of peasant society in the 20 th century. The example of the “locusts” of Kiskanizsa	190

SOURCES AND INTERPRETATIONS

Festetics, János	The relations of peasants to their landlords in Hungary (1806)	218
------------------	--	-----

PERIODICAL REVIEW

Szekeres, András	Does the microhistory still exist? On the volumes of <i>Quaderni storici</i> (2001–2003)	224
------------------	--	-----

BOOKS

Alan R. H. Baker: Fraternity among the French Peasantry. Sociability and Voluntary Associations in the Loire Valley, 1815–1914.	
– Kiss, Zsuzsanna	235
Németh, László – Paksy, Zoltán (szerk.): Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945.	
– Csiki, Tamás	241
Rainer M., János (szerk.): Múlt századi hétköznapok – Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról	
– Havadi, Gergő	244
Pető, Andrea (szerk.: Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században	
– Bokor, Zsuzsa	246
Contributors	250
Contents	251
Abstracts	253

ABSTRACTS

Horváth, Gergely Krisztián: Social and economic hierarchy in the dical tax system based on the tax rate plan of Moson County (1838)

Prior to 1848 Hungary's system of taxation was of a *portialis* character, rooted in the Middle Ages. Tax was levied as a lump sum by the Diet and was distributed among the Counties according to the number of their homesteads (*portas*). Rather than establishing tax on the basis of income and industry, this system taxed the assets on the basis of the so called *dicas*. Each taxable asset had its value in *dicas* (Lat. "dica" = notch). The amount of the tax imposed on the county was decided by the number of registered *dicas*, this yielded the amount of tax payable for a single dice. The correlation between the amounts of the various assets and the dice value was established by the counties themselves. The paper reviews the operation and dysfunctions of the feudal system of taxation and the contemporary criticism directed against it, then moves on to analyzing the 1838 Assembly debate of Moson County in the North-Western extreme of Hungary and depicts the various standpoints taken in the issue of the establishment of the tax rate unit. Moson was one of the counties of Hungary with the most advanced market development during the first part of the 19th century. The purpose of the study is to use the debates about the tax rate to demonstrate that the feudal county strove to ease the central burdens on its subjects and to allocate more weight to taxing industry in the areas where the market had developed (e.g. carriage, leases).

Horváth, Zita: The situation of the peasantry of Zala County in the 18th century in the light of the sources of the socage-settlement

My paper examines the peasant society of Zala County through the sources generated during the socage-settlement, especially peasants' testimonies and the socage register. Fortunately the sources analyzed have been relatively well preserved in the Zala County Archives; in place of the missing ones I used the material of the *Departmentum Urbariale* of the Archives of the Governor-General's Council in the Hungarian National Archives.

In the 18th century, Zala County consisted of six districts, many villages, 23 market towns, and had no free royal towns. Among its landowners we find such large holders as the Esterházy-family, whose ducal line owned over 80 settlements (the Alsólendva,

Csobánc, and Lenti estate), and a number of villages in the county belonged to the earldom's Pápa-Ugod-Devecser estate. At the time of the socage-settlement, the Muraköz estate formerly owned by the Zrínyi-family belonged to the Count Althann-family, and the Count Csáky-family and the Batthyányis also had significant estates (the Belatinc estate and the Kanizsa-Homokkomárom and Szentgrót estates). Beside these, there were some well-off medium holders, many smallholders with a few plots, and an abundance of lesser and peasant nobility with partial plots. The dues of the serfs were as diverse as the estate structure of the county. Priority to the socage-settlement more than half of the serfs were villeins free to move, only the lesser part were permanent bondmen. Prior to Maria Theresa's unified urbary, the system of dues were governed by custom, urbary or contract. According to the prevalent view among the authorities on the subject, the position of serfs paying dues on the basis of a contract was the most favorable, as they paid a cash tenure in lieu of a part or the entirety of their dues. Taxation on the basis of contracts was very widespread in Zala County, too, which consisted of either cash only, or (rarely) labor rent, or, most often, of villeinage and cash. At the same time the rate and composition of custom-based taxation was also very similar. Communities only very rarely had urbaries prior to the socage-settlement. Contractualists were always free to move, while among those paying taxes according to custom, there were both villains with free movement and permanent bondmen. In general we may say that the status of the freedom of movement also implied more favorable taxation, but the status of permanent bondmen was not necessarily worse, i.e. the dues born by the serfs in a given community did not automatically correlate with their status. The geographical location, natural resources, the person of the landlord and, probably, the customs going back for decades or centuries were more important in the determination of the dues to be provided by the serfs. The authorities almost always regard the socage-settlement as positive, and, taken in its entirety, it probably did hold more advantages than drawbacks. Nevertheless, it has to be said that the sources generated during the socage-settlement indicate that in Zala County the situation of the serfs had been more favorable prior to the settlement than afterwards, even though the purpose of the settlement had been to ease the burdens.

Majtényi, György: The power of interpretation and the interpretation of power. On the conceptual language of post-1945 social history.

The statistical sources and sociological studies dealing with the era of socialism cannot be used automatically to depict the stratification of society as the language and concepts used by the contemporary works of the period are strongly permeated by the ideology of the past system. The conclusions of the historical works on state socialism – seemingly well grounded and referenced – are often not only based on the processes examined but on the past and changes in the conceptual framework of

sociology. Our present knowledge about the society of the age is, to a large extent, based on these concepts, too.

It is this lack of conceptual self-reflection of historiography that explains that while several historians believe to be discussing social reality, in actual fact they are interpreting categories formulated in the wake of various party decrees. The automatic acceptance of the conclusions of the sociological works created in the various periods led to a historical image of the development of Hungarian society according to which this society was homogenized in the fifties, then gradually transformed from the sixties onwards, with further differentiation during the coming decades. Individual interpretations could only reach limited publicity during the period and could exert but a slight influence on social discourses: through its conceptual-linguistic dictatorship and the power of interpretation, the party –state was able to monopolize its own interpretation. Unless we are able to uncover the effects of the identity policy that lastingly created the virtual reality of socialist society, unless we recognize the nature and operation of the various discourses of power and science, we cannot reach an understanding of the period's phenomena. Therefore, the question is not only whether the individual experiences of the age appear, or even can appear at all on the discursive levels of historical and sociological conceptualization, but also the extent to which the effects of these discourses transformed the empirical world of individuals.

Molnár, Ágnes: Adaptive bourgeois transformation: a possible avenue of the transformation of peasant society in the 20th century. The example of the “locusts” of Kiskanizsa.

The paper focuses on and summarizes the principal idea of its author's PhD thesis, while reflecting on the dispute about the peasantry that has once again intensified since the completion of the thesis and adding a number of new research results.

The paper analyzes the 20th century changes in Kiskanizsa's society in the context of the discourse of the bourgeois transformation of the peasantry both in the period between the two World Wars and during the time of socialism, as well as following the change of political system. The reason for this is that the strong sense of identity of the gardening “locusts” of Kiskanizsa is strongly determined by their achievements in adapting to the market economy.

Despite this, however, entrepreneurship in agriculture has only begun to emerge during the last one and a half decades, and only within a narrow and increasingly professional group of gardeners.

As regards the previous – socialist – period we may only speak of bourgeois transformation if we take into account those economic and social processes that go beyond agriculture. It is this viewpoint that makes it apparent that small-scale agricultural production is only a tool to open up the way toward the acquisition

of other forms of (economic and cultural) capital. That is, the attempts to reach bourgeois status are achieved outside of the sphere of agriculture and, moreover, by the use of such tools as cannot be termed capitalist, which is why the process is coined as "adaptive bourgeois transformation".

Takács, Erzsébet: The story of a debate: the relationship between historians and sociologists in fin de siècle France

My paper examines the relationship between sociology and historiography in France at the turn of the century. Durkheimian sociology rapidly evoked the opposition of a part of contemporary historians, others, however, believed that the methodological and epistemological approaches used by sociology could be profitable in the field of history, too. I analyze and place into context first the two works regarded as the reference points of the debates between 1903-1908 (Charles-Victor Langlois and Charles Seignobos, *Introduction aux études historiques* and Seignobos, *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*), and then move on to the famous article written in reply to these (François Simiand, *Méthode historique et science sociale*). Of the texts generated by the disputes whose participants were, among else, Gustave Bloch, Émile Durkheim, Gustave Glotz, Henri Hauser, Paul Lacombe, Paul Mantoux, Seignobos and Simiand, several problems may be gleaned that provide valuable food for further thought to contemporary social scientists, too, in both the area of epistemology (e.g. historical fact vs. historians' bias, causality or the question of a the individual and the collective) and methodology (e.g. comparative and narrative historiography).

Vári, András: An English game on the Hungarian turf – the pre-history of the Hungarian Economic Society.

The Hungarian Economic Society was one of the strongest lobbies in the last third of the nineteenth century. Here we have a look at its inception in the 1820-ies. This was not at all of an economic nature. The predecessor was an informal society of aristocrats and great landowners organizing horse-races. This friendly informal gathering has evolved slowly and gradually into a regular association. The gradual character was itself a pointer to the fact, that there was an effort to be made here. On the one hand, the transformation went in the direction of formal association, something that was not quite the usual aristocratic societal form. On the other hand, although the gentlemen were in every land and in every age horse-lovers, here the Hungarian aristocrats did need to learn a new set of social roles, a body of technical knowledge and – a "culture".

They have learnt from England and the English aristocrats, consciously and continuously, the word “imitate” would not be amiss here. Therefore, the present paper starts by taking a look at the development of the enthusiasm of the English aristocracy for sports, games and specifically, for horse-racing in the Napoleonic period and afterwards. It seems that there was indeed a deeper meaning of these fashions, and it had to do with a certain unease emerging in the traditional aristocratic social role.

The importer of these fashions into Hungary was always held to be Count István Széchenyi, but as a matter of fact there were a number of other lords participating in the same effort. It is conspicuous, when looking at the social structure of the different informal societies and bodies of associations promoting horse-racing in Hungary, what a large proportion was made up by members of court society or high-ranking officers. By the same token, in the Hungarian races there were always quite a number of the aristocratic families from the Western half of the Empire, and vice versa there was a substantial group of Hungarian aristocrats represented in the races and clubs in the Austrian half of the Empire.

All that suited the plans and designs of Count Széchenyi fine. Horse racing was meant by him to be the field of individual self-perfection, an area of moral and social accomplishment and rejuvenation of the aristocracy that Count Széchenyi thought to declining in every way, and to be one of a number of ways of bringing together and civilizing Hungarian society. The success of a society for horse-racing was probably ensured by the patronage of the aristocracy in the first place and the avowed non-political nature of the society in the second. By about 1834 the society was, on account of its membership and income, a success. But at the same time there was a new agenda emerging: horse and sheep breeding, that was starting to take even further away from a passion for horses and the fun of racing towards the more serious business of developing a backward economy.

A KORALL szerzőinek!

A KÉZIRAT LEADÁSA

A szerkesztőség társadalomtörténeti, máshol nem publikált cikkeket, recenziókat fogad el közlésre, kizárólag az alábbi formai feltételek teljesítésével. A szerkesztőség fenntartja a jogot arra, hogy átdolgozás javaslatával visszaadja a kéziratot a szerzőnek, továbbá azt, hogy anonim külső lektort kér fel a kézirat tartalmi vizsgálatára.

A kézirat megjelentetésével a szerzők elfogadják, hogy cikkük kivonata, a lap példányainak elfogyta után pedig az egész cikk az Interneten (www.korall.org) is megjelenik. (Amennyiben ehhez szerző nem járul hozzá, úgy azt írásban jelezze a szerkesztőségnek.)

Minden szerző tiszteletpéldányként díjmentesen öt, recenzió esetén három példány átvételére jogosult.

A kézirati szöveget lemezen (MS Word 97, 98, 2000, XP) kérjük a szerkesztőséghez eljuttatni, mellékelve egy kinyomtatott példányt, mely megegyezik a fájl tartalmával. (Előzetes cikk változatot, bemutatkozó részletet elég e-mailben csatolt fájlként elküldeni a korall@mailbox.hu címre.) Amennyiben később javít még a szerző, úgy azokat egyértelműen, korrekúrajelekkel a nyomtatott példányon jelölje. Célszerű a táblázatokat, ábrákat külön fájlban is leadni. Felhívjuk szerzőink figyelmét, hogy a szövegszerkesztők generált *láb*jegyzet funkcióját használják. Minden szerzőtől – idegen nyelvű fordításra – kérünk egy kb. 1000 leütés terjedelmű rezümét is.

A korrekúra javítási mintáját lásd: Révai Nagy Lexikona (Bp. 1915, reprint 1993) „korrekúra” címszavánál (12. kötet, 58–59. oldal).

Recenziók esetén a recenzált munká(k)ról az összes könyvészeti adatot (kiadó, oldalszám, mellékletek, térképek, illusztrációk, sorozat megnevezése) is kérjük feltüntetni.

Kéziratot nem őrzünk meg.

HIVATKOZÁSOK

Mind az irodalmi, mind a forráshivatkozásokat, továbbá minden megjegyzést *lábjegyzetben* kérünk feltüntetni.

Az irodalmi hivatkozások a következő formátum szerint szerepeljenek: Szerző évszám: oldalszám. (pl. Nagy 1988: 23.) Több szerző által jegyzett mű esetén a hivatkozás formátuma: Szerző–Szerző évszám: oldalszám. (pl. Berger–Luckmann 1998: 104–105.)

A forráshivatkozások a forrástípusnak (levéltári forrás, újságcikk, interjú stb.) megfelelő formát kövessék. Levéltári források esetében kérjük, hogy a második előfordulástól kezdve rövidített formában hivatkozzon a szerző, s a rövidítés módját az első hivatkozásnál jelezze. (pl. első hivatkozásnál: Somogy Megyei Levéltár (= SML) Főispáni iratok (= Fi) 13789/1935. – további hivatkozások esetén: SML Fi 1852/1937.)

A tanulmány után először a felhasznált levéltári, könyvészeti és egyéb források (pl. interjú: ki készítette, kivel, mikor) sorolandók fel. Például:

FORRÁSOK

- Vas Megyei Levéltár, Alispáni iratok 1931–1937.
Nemzeti Sport 1925–1935.
 Interjú Nagy Ferenc tájfutóval 1983. február 12-én, készítette Debreceni Rezső.
 (A szerző tulajdonában.)

A hivatkozott irodalom jegyzéke a felhasznált források után következik, a cikk legvégén, tételes felsorolásban, abc-sorrendben. Az irodalmi hivatkozások formátuma tekintetében az alábbi példák irányadóak:

HIVATKOZOTT IRODALOM

[Kötetek:]

- Botond Ágnes 1991: *Pszichohistória – avagy a lélek történetiségének tudománya*. Budapest
 Baross Károly, bellusi (szerk.) 1893: *Magyarország földbirtokosai*. Budapest
 Kiss, Attila 1977: *Avar Cemeteries in County Baranya. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary II*. Budapest [– idegennyelvű írásmód].

[Tanulmánykötetből:]

- Gróh Dániel 1994: Építéstörténeti megjegyzések a limes Visegrád környéki védelmi rendszeréhez. In: Lőrinczy Gábor (szerk.) *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szeged, 239–247. [oldalszámmal!]
 Hudi József 1997: Veszprém vármegye nemessége 1812-ben. In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Imre (szerk.) *Mágnások, birtokosok, címerlevelese. /Rendi társadalom – polgári társadalom 9./* Debrecen, 219–227. [sorozat nevét egyenes zárójelben normál betűvel!]

[Folyóiratból:]

- Láng Panni 1986: Egy budapesti polgárcsalád mindennapjai. *Történelmi Szemle* 29. 1. 80–94.
 Ecsedy István 1990: Dombay János (1900–1961). *Baranya* 3. 2. 168–170.
 [mindig jelezzük a kötet-, füzetszámot, valamint az oldalszámokat, esetleg az évfolyamot is!]

[Évkönyvből:]

- Dombay János 1959: Próbaásatások a villánykövesdi későrézkori lakótelepen. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 55–74. [oldalszámmal!]

[Lexikonszócikk:]

- ‘Korallok’ szócikk. In: *Révai Új Lexikona* 12. kötet, Budapest, 1915. 26.

[Újságcikk:]

- Szőnyi Ottó 1926: A pécsi püspökség templomai. *Dunántúl* 1926. december 25. 18.
 [Lehetőség szerint szerepeljen itt az oldalszám is, s az év kétszer legyen kiírva. Amennyiben az újságcikk egy szakirodalmi/irodalmi cikket jelöl, a hivatkozott irodalmak között tüntessük fel. Ha azonban forrásként használjuk (pl. szövegelemzésre, adatforrásként stb.), a források jegyzékében szerepeltessük azt!]

[Kéziratok:]

Katádfay Tihamér 1966: *Legnagyszerűbb gondolataim*. Kézirat. (Vas Megyei Levéltár, Kézirattár 551. sz.)

[A lelőhely (pl. OSZK Kézirattár) megjelölése fontos. Amennyiben forrásként használjuk, akkor oda kerüljön. Ha tudományos műként, akkor kötethez hasonlóan a hivatkozott irodalmak között tüntessük fel.]

[Megjelenés alatt álló publikáció:]

Gyáni Gábor 2001: Érvék a kettős struktúra elmélete ellen. *Korall* 3–4. megjelenés előtt

[Idegen nyelvű publikációnál előre kerül a családnév, több szerzős mű esetén (hosszú) kötőjellel választjuk el a szerzőket (szerkesztőket):]

Heather, Peter – Matthews, John 1991: *The Goths in the Fourth century*. Liverpool

EGYÉB

- Kerüljük a p., pp., o., old., i.m., ld. c. rövidítéseket!
- Ügyeljünk az elválasztójel (-) és a kötőjel (–) helyes használatára! (Számok, évszámok, oldalszámok közé „–” jelet rakjunk!)
- Az idézeteket csak e jelek közé: „” írjunk! Idézetben belüli idézet »...« jelek közé kerüljön!
- A szerző vagy a fordító által tett megjegyzések formátuma: (A Szerző) (A Ford.) (Kiemelés tőlem), esetleg a szerző monogramja zárójelben
- A % jel mindig tapad a számhoz!

A KORALL SZERKESZTŐSÉGE ÉS SZERKESZTŐI:

Korall Szerkesztősége –

ELTE TÁTK Szociológiai Intézet Történeti Szociológia Tanszék

1117 Budapest, Pázmány P. sétány I/a B. ép. 2129.

(1) 209-05-55/6874; korall@tla.hu, www.korall.org

Czoch Gábor, g.czoch@tla.hu

Horváth Gergely Krisztián – főszerkesztő, hktm@ludens.elte.hu

Granasztói Péter, grana@neprajz.hu

Klement Judit, eperfa@hotmail.com

Lengvári István, lengvari@lib.pte.hu

Pozsgai Péter, peter.pozsgai@bkae.hu

Sasfi Csaba, sasfics@freemail.hu

Szegedi Péter, szegedi.peter@forsense.hu

A KORALL az alábbi könyvesboltokban kapható:

BUDAPEST

Budapesti Teleki Téka
1088 Baross u. 1.

ELTE BTK Jegyzetbolt
1088 Múzeum krt. 6/8.

Írók Boltja
1061 Andrásy út. 45.

Kis-Magiszter Könyvesbolt
1053 Magyar u. 40.

Kódex Könyvárúház
1054 Honvéd u. 5.

Osiris Könyvesbolt
1053 Veress Pálné u. 4–6.

Pont Könyvesbolt
1051 Nádor u. 8.

DEBRECEN

Lícium Könyvesbolt
4026 Kálvin tér 2/c.

Sziget Egyetemi Könyvesbolt
4010 Egyetem tér 1.

MISKOLC

Egyetemi Könyvesbolt
3515 Egyetemváros

PÉCS

Bagolyfészek Könyvesbolt
7621 Ferencesek u. 27.

Széchenyi Könyvesbolt
7624 Rókus u. 5.

Konferenciafelhívás

A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület
2005. évi konferenciáját

A társadalmi tér

címmel augusztus 26-27-én tartja

A tér és az idő kérdése különösen sokat foglalkoztatja a történészeket az utóbbi időben. Ezt felismerve tűzte egyesületünk 2003-ban Kőszegen rendezett tanácskozásának napirendjére az idő történeti problematikáját. Ezúttal a tér múltjának a megvitatását állítjuk középpontba szokásos évi konferenciánkon.

A tér fogalma látszólag magától értetődő, és ezért többnyire reflektálatlanul marad. Hiszen minden emberi tevékenység helyhez kötött entitás, ez a hely, tehát a térbeliség viszont ritkán vonja magára a történész figyelmét. Kivételnek számít a településtörténet: a város- és falutörténet-írás köteleességszerűen sokat foglalkozik a tér egy-némely vonatkozásával. Ma már azonban nem elégedhetünk meg a települési tér szűkre szabott fogalmával, számot kell vetni a térbeliség általánosabb jelentésével is.

E tekintetben, szerencsére, nem vagyunk teljesen magunkra hagyatva. Az *Annales* történészei már korábban utat vágtak a tér történeti elgondolása terén. Fernand Braudel például a *Mediterráneum* című munkája első kötetét kizárólag a tér, a földrajzi problémák taglalásának szentelte. A munka szerkezetét vázolja Braudel kijelenti: eljutottunk „a történelem síkokra bontásához..., más szavakkal a történelmi időn belül egy földrajzi, egy társadalmi és egy egyéni idő megkülönböztetéséhez, vagyis az embernek személyek egész sorára való szétbontásához” (5. o.). Világos, hogy a tér Braudel számára nem pusztán fizikai voltában, hanem elsősorban történelmi-emberi minőségében, a tér ember általi elsajátítása és használata okán kap kiemelt figyelmet. Ahogy ő maga fogalmaz: „könyvünk első részében egyfajta földrajzi szemlélet érvényesül, amely elsősorban az emberi tényezőket vizsgálja. Ez egyúttal, sőt elsődlegesen egyfajta történelemszemléletre irányuló törekvés is” (15. o.).

Egyértelmű különbséget kell tehát tenni a tér fizikai, valamint mentális (fogalmi) alakja és értelme között. A tér, természetesen, elsőként fizikai valóság, olyasmi, amiről érzékszerveink, döntően a látás segítségével szerzünk közvetlen tapasztalatokat. A tér kiterjedése, alakja és felépítése pusztán fizikai adottságnak tűnhetne, ha nem tudnánk, hogy emberi használat révén, annak végső eredményeként nyeri el társadalmi kiterjedését, alakját és felépítését. A már használt vagy épp csak használatba venni kívánt tér képezi tehát az embertudományok érdeklődésének a tárgyát.

A történelmi múlt a térbeliség különböző formáit kitöltve és azokat megteremtve folyt. Következésképpen a legváltozatosabb térképzetek és térfogalmak voltak (és vannak ma is) forgalomban, melyek eredményei és egyben okai is a tér bizonyos

módon való használatának. Ha ezúttal a települési tér fizikai valóságát és fogalmát idézzük, és a népességkoncentrációt (a várost) említjük példaként, megállapíthatjuk: számtalan térbeli alakzat és térképzet tárható fel a történelem tanulmányozása során. Erről ad számot a várostörténész morfológiai vizsgálódásai nyomán, kimutatva a hierarchikus városhálózatok létét és sajátosságait, illetve az egyes városok belső települési rendjét (szegregáció, zónarendszer). S ez izgatja akkor is, amikor a városi tapasztalat tényeire kérdez rá, hogy feltárhassa a mentális térképek világát.

A város azonban egyike csupán a szóba jövő lehetséges példáknak, s pusztán azért említettük éppen ezt, mert vele kapcsolatban keletkezett ez ideig a legtöbb (történelmi) tudás a tér historikumáról. A tér kutatási problémaként ugyanakkor közös feladvány minden humán- és társadalomtudomány számára. Ha a településtörténet szoros szimbiózist alkot a földrajztudománnyal, az is kétségtelen, hogy a térképzetek múltjáról legtöbbet a képi megjelenítések révén tudhatjuk meg; ez a történetírás és a művészettörténet közötti kapcsolatokat erősíti. Nem mellőzhetők ugyanakkor a térbeliség élményének azok a szöveges megnyilatkozásai sem, mellyel történetesen a szépirodalom szolgál számunkra; ez okból az irodalomtörténet-írás is nagy segítségünkre lehet a tér történeti megismerése során. Az emberi téralkotás és az ember térbeli tájékozódásának a megismeréséért az eddig mondottakon túl a néprajz, valamint a kulturális antropológia tette talán a legtöbbet; ezen tudományok eredményeinek a bekapcsolása nélkül sem léphetünk érdemben előre. S akkor még mindig nem szóltunk arról, hogy a térészlelés lelki folyamatairól a pszichológia ad kimerítő módon számot, ami nyilvánvalóvá teszi a pszichológiai tudás nélkülözhetlenségét a tér kérdései iránt érdeklődő történész számára.

A tér, ez a túlzottan is szerteágazó, kétségbeejtően szétfolyó probléma ilyenformán egyidejűleg számos tudomány nézőpontjából értelmezhető és vizsgálható. Ami ígéretes perspektívát nyit a történeti tér kutatásában a multidiszciplinaritás számára. Mindez azonban problémákat is okoz, sőt olykor veszélyeket is rejthet magában. Előállhat ugyanis az a helyzet, hogy a tér különféle tudományok nevében fellépő kutatói nem értenek majd szót egymással és pusztán elbeszélnek egymás mellett.

Konferenciánkat szervezve arra törekszünk, hogy maximálisan kiaknázzuk a vázolt helyzetből fakadó kétségtelen előnyöket, egyúttal pedig lehetőleg minimalizáljuk a diszciplináris széttagolódás okozta lehetséges hátrányokat. Ennek érdekében arra törekszünk, hogy fókuszáljuk a tanácskozás tárgyát. E célból előzetesen körvonalazzuk, hogy milyen konkrét témákban látnánk szívesen a konferenciára előadással jelentkezőket. Az alábbi témalista nem jelenti azonban egy már előre szigorúan rögzített szekció beosztási tervet, arra szolgál csupán, hogy orientáljuk a téma majdani előadóit.

1. Települési rend: falu-, város- és tanyarendszerek

- A településtörténet konvencionális témája a településformák hálózatának és hierarchiájának a rekonstruálása egy adott időszakban, valamint annak nyomon követése,
- hogy miként alakult a települési egységek térbeli hierarchiája az idő függvényében.
- A történeti földrajzzal szorosan érintkező kutatási terület művelői makro léptékben vizsgálják a tér, mint lakott hely topográfiáját annak érdekében, hogy rekonstruálják a települési hálózatokat, és magyarázatot adjanak az e formák mögött ható erők természetére és változásaik fő irányára.

2. A városi tér formája és belső rétegzettség

- A 20. század elején a chicagói városszociológia kezdeményezte a modern nagyvárosi tér, mint lakóhely alakjának, jellegzetes társadalmi egységeinek, valamint a köztük végbemenő népesség-folyamatoknak a beható vizsgálatát.
- Az inkább csak a lakóhelyi elkülönülésre (a szegregációra) irányuló, idővel történetivé tágult érdeklődés újabban mind gyakrabban egészül ki a hétköznapi és az ünnepi térhasználat történeti-antropológiai vizsgálatával. Ez utat nyit a tér mint hatalmi kérdés felvetésének is, ami Foucault ösztönzésének köszönhető. Ő volt, aki sürgette a tér, mint hatalom történetének a megírását, melynek egyaránt része a geopolitikai stratégia, valamint a lakás, az építészeti térszerveződése.

3. Határ, határmódosítás, határátlépés

A nemzeti és etnikai tér szigorú lehatároltsága fizikai és szimbolikus értelemben egyaránt a modern kor nemzetállami fejlődésének az eredménye. A francia történetírásban nagy hagyománya van a nemzeti tér földrajzi megteremtését rekonstruáló kutatásoknak. Nálunk főként a népiségtörténet, valamint a Domanovszky-féle uradalomtörténet-írás vetette fel elsőként a regionális léptékű történeti vizsgálódás lehetőségét. Mivel nemzet és etnikum nem esik mindig egybe maradéktalanul, az őket elválasztó határ átlépése (puszta átléphetősége) égetően fontossá lesz a birodalmi, és kivált a nemzetállami keretek közt élő népesség számára. A „természetes” regionális egységek belső integrációját időnként megbontó nemzeti és/vagy etnikai határok kérdése így olykor politikai üggyé is válik. Ez szüli a határsértés fogalmát és mindennapi gyakorlatát. Ez a téma (is) bő lehetőséget kínál a vándorlás jelenségének a vizsgálatára.

4. A tér szimbolikus fogalma

A tér használatában realizálódó térbeliség a tér előzetes és egyúttal a használat során létrejövő térfogalmat, térképzetet és a tér szimbolikus fogalmát feltételezi. A fejünkben megszerkesztett tér (a mentális térkép), a terek szimbolikus jelentéssel való felruházása (pl. a szakrális tér), a tér rituális használatba vétele (ceremoniális tér), vagy a térfoglalás szimbolikus jelentése (utcai tüntetés) egyaránt erre a kognitív és mentális térre utal. Ezek a térstruktúrák „elbeszélnek” adott hely (pl. a város) kulturális, társadalmi életrajzát, kifejezik az egyének és közösségek identitását és egyúttal megjelenítik az adott hely emlékezetét is.

5. A tér reprezentációja

A kreatív művészetek, mindenekelőtt az építészet, a festészet, a fényképészet, a film, a szépirodalom stb. a tér és a térbeliség ábrázolásával olykor közvetlenül (épített környezet), olykor pedig közvetve megalkotja bennünk, térhasználókban a tér élményét, s eközben észrevétlenül formálja is a történész által tárgyszerűnek elgondolt, vagy ilyennek tetsző térbeliséget. A kreatív művészet a tér (pl. a városkép) vizionálásával nem a valóság hű tükrét adja, hanem maga hozza létre ezen térbeli „valóságot”, mint olyas valomit, amely értelmet (rendet, funkciót) rejt magában. Ez kölcsönöz nagy jelentőséget a tér művészi (és a tömegkultúrában szintúgy) képződő imaginárius fogalmának.

IRODALOM:

- Benda Gyula – Szekeres András (szerk.): *Tér és történelem*. Budapest, 2002.
- Braudel, Fernand: *A Földközi-Tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. Budapest, 1996. I. k.
- Crary, Jonathan: *A megfigyelő módszerei. Látás és modernitás a 19. században*. Budapest, 1999.
- Cséfalvai Zoltán: *Térképek a fejünkben*. Budapest, 1990.
- Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Újvidék, 2001.
- Foucault, Michel: *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. New York, 1980.
- Gurevics, A. J.: *A középkori ember vilásképe*. Budapest, 1974.
- Gyáni Gábor: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*. Budapest, 1998.
- Hall, Edward T.: *Rejtett dimenziók*. Budapest, 1975.
- Keményfi Róbert: Az etnikai tér és a nemzetállamiság eszméje. *Tabula* 1999, 2 (2). 3–27.
- Kerékgyártó Béla (szerk.): *A mérhető és a mérhetetlen. Építészeti írások a huszadik századból*. Budapest, 2000.
- Keszeg Vilmos: Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról. *Néprajzi Látóhatár* 2004/3–4. 41–87.
- N. Kovács Tímea – Böhm Gábor – Mester Tibor (szerk.): *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatókban*. Budapest, 2005.

Takáts József: A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. In: Kalla Zsuzsa – Takáts József – Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás*. Kultusztörténeti tanulmányok 4. Budapest, 2005.

Tér és Társadalom 1990/3–4.

Timár Lajos (szerk.): *A brit gazdaság és társadalom a XVIII-XIX. században*. Válogatás a brit történeti földrajzi iskola írásaiból. Debrecen, 1999.

Az előadásokat 20 percesre tervezzük.

A konferencia helyszíne és időpontja:
Alsólendva (Szlovénia), 2005. augusztus 26–27.

A jelentkezések és egyoldalas szinopszisok beküldési határideje:
2005. június 1.

Jelentkezését küldje Gyáni Gábor címére
(MTA Történettudományi Intézet, Bp. Úri u. 53. 1014).

E-mail: gyanigabor@invitel.hu
gya8632@ella.hu

Az előadókat arra kérjük, hogy részvételi szándékukat a Vas Megyei Levéltár szervezőinél is jelezzék. Ugyanezt kérjük azoktól is, akik a konferenciára nem előadóként jelentkeznek, de részt kívánnak azon venni.

Várható érkezési időpontjukat, szállás- és étkezési igényüket juttassák el 2005. június 1-ig Tilcsik György (Vas Megyei Levéltár, 9700 Szombathely, Hefele Menyhért u. 1. Pf. 78.)

E-mail: tilcsik.gy@mail.vaml.hu
hetenyiné@mail.vaml.hu címére.

Az így kialakult végleges konferencia-programot, valamint az elszállásolással és az étkezéssel kapcsolatos befizetési csekkeket Szombathelyről küldjük meg minden jelentkezőnek.

Várható költségek:

Szállás: ..... Tolár/fő/éj

Étkezés: reggeli ..... Tolár/alk.

          ebéd ..... Tolár/alk.

          vacsora ..... Tolár/alk.

A konferencia és az Egyesület további híreit a Hajnal István Kör honlapja közli:
<http://hajnalkor.fw.hu/>

Felhívás

A Sahin-Tóth Péter Történettudományi Közhasznú Alapítvány
pályázatot hirdet a

Sahin-Tóth Péter Díj

elnyerésére fiatal történészek számára
2005

A pályázat feltételei: A Sahin-Tóth Péter Díj olyan magyar vagy külföldi kutatóknak ítélt oda, akiknek PhD disszertációja a középkori és kora újkori magyar és/vagy európai történelem, művészet-vagy művelődéstörténet tárgykörében készült magyar nyelven. A Díj idegen nyelven írt PhD disszertációval is elnyerhető, amelynek témája a középkori vagy kora újkori magyar történelem, művészet-vagy művelődéstörténet, illetve amely a magyar és egyetemes történelem kapcsolataival, összefüggéseivel foglalkozik. A Díj összege a 2005. évben 250 000 Ft (adómentes).

A Díj elnyerése érdekében pályázatot nyújthatnak be a pályázat kiírásának nap-tári évében legfeljebb 39. életévüket betöltő kutatók, akik PhD-disszertációjukat ezen évben vagy az azt megelőző két évben védtek meg.

Pályázni lehet a PhD-disszertáció egy kinyomtatott és bekötött példányának, továbbá a két opponensi vélemény egy-egy példányának postai úton a Kuratórium-hoz (1013 Budapest, Attila út 6. félem. 4.) történő beküldésével. A beküldött disszertációkat az értékelés után az Alapítvány visszaküldi a pályázóknak.

A pályázatok beküldésének határideje: a tárgyév október hó 1. napja.

A Díjat a Kuratórium minden évben az Alapítvány
névadójának születésnapján,
november 28-án adja át
a nyertesnek.

A Sahin-Tóth Péter Történettudományi Közhasznú Alapítványról és a pályázatról további részletek tudhatók meg a www.Sahin-hist-fund.hu honlapon.

SZÁZADVÉG

Új folyam, 35. szám

Mű-émlék-mű

K. Horváth Zsolt: Harc a szocializmusért szimbolikus mezőben

Apor Péter: Előkép: a Tanácsköztársaság emlékezete a Rákosi-rendszerben

Államálmok

Karácsony András: A konzervatív forradalom utópiája a két háború közötti Németországban

Romsics Gergely: Habsburg és Ständestaat. A legitimizmus politikai stratégiái a harmincas évek Ausztriájában

Párbaj

Etzioni–Scruton-vita: Kommunitárius álmok

Századvég-szövegelő

Kerekasztal-beszélgetés a kapitalizmusról